

IZSÁKI MINDENNAPOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN – EGYHÁZI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Az izsáki plébánia az első világháború idején az akkoriban gróf Csáky Károly Emánuel kormányozta váci püspökség kecskeméti esperesi kerületéhez tartozott. Izsák plébánosa Kiss Gábor volt, aki 1901 és 1930 között szolgált lelképásztorként a községben. Az izsáki római katolikus plébániához abban az időben Izsák mellett Orgovány, Páhi és Szabadjakabszállás tartozott. A népesség jelentős része azonban nem ezeken a településeken, illetve településközpontokban élt, hanem azok határában, a nagyterjedésű tanyavilágban.¹

A térségben a két meghatározó felekezet a katolikus és a református volt.² Izsák lakosságának több mint fele református volt, míg a katolikusok aránya éppen csak meghaladta a negyven százalékot. Ezzel szemben a Páhin élők csaknem nyolcvan százaléka katolikus volt, tizennégy százaléka evangélikus, s csupán alig több mint hat százaléka református. Orgoványon a katolikusok aránya majdnem elérte a kétharmadot, míg a helyi reformátusok a lakosság harmincöt százalékát tették ki. Szabadjakabszállás szintiszta katolikus terület volt. Az izraeliták száma a plébánia területén Izsákon volt a legmagasabb – több mint háromszáz fő –, míg Páhin csak huszonnégy, Orgoványon pedig mindössze négy izraelita vallású személy élt.³

Település / felekezet	Katolikus	Református	Evangélikus	Izraelita	Egyéb	Összesen
<i>Izsák</i>	8 782 (42%)	11 453 (54,9%)	274 (1,3%)	301 (1,4%)	20 (0,9%)	20 830 (100%)
<i>Orgovány</i>	1 851 (62,6%)	1 032 (35%)	55 (1,8%)	4 (0,1%)	17 (0,1%)	2 959 (100%)
<i>Páhi</i>	3 276 (78,3%)	255 (6,2%)	591 (14,1%)	24 (0,5%)	38 (0,9%)	4 184 (100%)

¹ Schematismus cleri Dioecesis Vaciensis pro anno a Christo nato 1920. Váci Keresztény Nyomda, Vác, 1920. (a továbbiakban: SDV) 16.

² Lásd bővebben: TETÉZI 2008.; 2012.

³ SDV 16.

<i>Szabadjakab- szállás</i>	1 556 (100%)	–	–	–	–	1 556 (100%)
Összesen	15 465 (52,3%)	12 740 (43,1%)	920 (3,1%)	329 (1,1%)	75 (0,2%)	29 529

Az izsáki plébániához tartozó települések népességének vallási megoszlása 1920-ban⁴

A következőkben – az izsáki római katolikus plébánia *Historia domusa* alapján – a Nagy Háború korszakának izsáki eseményeit tekintem át. Az alábbiakban idézendő forrásszövegekből az első világháború kitörésének, majd a hadiállapot konstans jellegének eredményeként a helyi közösségekben bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai változások tendenciái rajzolódnak ki – egy, a korabeli Izsákon helyben keletkezett kéziratos katolikus egyházi forrás tükrében.

Kiss Gábor följegyzéseiből kiderül, hogy 1914 nyarán „mint napos égből lecsapó villám” érte a hír az izsákiakat a szarajevói merényletről, amelynek kapcsán a település lakóinak többsége – az általános közhangulatot átvéve – a (Szerbia elleni) bosszút és a megtorlást vélte a szükséges osztrák és magyar állami reakciónak.

„Mint napos égből lecsapó villám járta be a világot az a borzasztó hír, hogy Bosznia fővárosában, Szarajevóban trónörökösünket és feleségét – Ferencz Ferdinándot – I. Ferencz József unokaöccsét, és feleségét, Chotek Zsófiát meggyilkolták. [...] Az egész községen nyomott hangulat uralkodott és a nép meg volt győződve arról, hogy ezt a gyalázatos tettet jó öreg (83 éves) királyunk nem nézheti szó nélkül.”⁵

Az izsáki férfiak – és ebben sem volt eltérés a Monarchia többi részében akkoriban tapasztaltaktól – 1914 nyarán örömmel vonultak hadba. Az itthon maradt asszonyok és gyermekek sorsát a helyi plébános a szociális kérdések közé sorolta, hiszen – mint írta – az asszonyok az államsegély hírére megnyugodtak.

⁴ SDV 16.

⁵ Az izsáki római katolikus plébánia *Historia domusa*. 1852–1993. (a továbbiakban: IHD) 33.

„Miután a demars⁶ el nem fogadása után az Osztrák és Magyar Monarchia megüzenete Szerbiának a háborút, és megjött a mozgósítási parancs, szó nélkül, sőt örömmel engedelmeskedtek a királyi szónak abban a meggyőződésben, hogy olyan nemzet, mely elsősorban saját királyát, azután a mi leendő királyunkat gyilkolta meg, méltó a megbüntetésre. – Nemcsak a nőtlen sorkatonák mentek jókedvvel a háborúba, hanem még a családapák is. – Az idehaza maradt asszonyok eleinte igen szomorúak voltak, hogy elmentek a kenyérkeresők, de amikor megtudták, hogy az állam segélyezni fogja őket, hogy minden asszony, akinek gyermeki vannak, magára kap 68 fillért, minden gyermekére 34 fillért és akik házbérben laknak, megkapják a lakbért, eléggé megnyugodtak.”⁷

Az első idők lelkesedése azonban hamar alábbhagyott. Egyrészt a háború elhúzódása, másrészt már az annak első szakaszában megfigyelhető viszonylag nagymértékű véráldozat az egész társadalmat kijózanította a háborús bódultságból. Igen hamar megindult a háború első halálos áldozatai hozzátartozóinak és a sebesülteknek, valamint a hátszágban ellátás nélkül maradt rokonok és gyermekek javára való gyűjtés, illetve a nekik szánt adományok és állami segélyek koordinált kiosztása. Izsákon 1914 szeptemberében alakult meg a segélyező bizottság, amelynek Veress István református lelkész, Balthazár Kálmán „gyógyszerésznő” (született Kovács Mária) és Kiss Eszter „róm. kath. tanítónő” volt a tagja. 1914 októberében került sor az első segélyek kiosztására huszontháromezer korona értékben.

A gyűjtés folyamán a bizottság megbízottjai jártak házról házra és – Kiss Gábor följegyzése szerint – az első alkalommal ezerkétszáz koronát gyűjtöttek össze. A gyűjtés során a viszonylag nagy társadalmi tekintéllyel rendelkező helyi közéleti szereplők személye is hozzájárul az adományok mértékéhez, hiszen az adománykérő látogatásokon Veress István református és Kiss Gábor katolikus lelkész mellett a helyi

---

⁶ Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. július 19-én a Szerb Királysághoz szigorú hangvételű jegyzéket intézett, amely – többek között – azt követelte, hogy a szerb kormány hivatalos lapjában tegyen közzé egy nyilatkozatot, amelyben elítéli a nagyszerb mozgalmat, s hogy a sarajevói merénylet ügyében vizsgálatot is a Monarchia hatóságai folytathassák le Szerbiában. Mivel azonban ezek a pontok a szerb állam – mint szuverén állam számára – elfogadhatatlanok voltak, az elutasítás után megindult a mozgósítás és a háború.

⁷ IHD 33.

tanítók (Báthori Sándor, Kiss Eszter) vettek részt. A katolikus pap következő sorai talán már az Izsákon és Orgoványon 1919–1920-ban tapasztalható antiszemita közhangulatnak az előhangjai. „A zsidók igen gyengén adakoztak, ki egy, ki két koronát. A plébánia szomszédságában lakó Beck Gyula – közismert nevén kismajsai – 60 fillért adott, bár ő a falu titkolt uzsorás bankárja, így gazdag ember”⁸

Csáky Károly Emánuel váci püspök 1914 őszén – a közeledő télre való tekintettel – ruhagyűjtést hirdetett az egyházmegyei központban. Ennek keretében Izsákról november 12-én tizenkét–tizenkét darab hősipka, lábszárvédő, érmelegítő, térdvédő és flaneling, november 30-án pedig huszonöt darab érvédő került elküldésre a püspökség székhelyére.⁹ Ekkoriban indult meg az állam számára a polgárok által biztosított kölcsön intézménye is: a hadikölcsön-kötvények jegyzésének formájában. 1914 októberében az Izsáki Népbank Rt. 217 300 korona, az Izsáki Mezőgazdák Rt. 60 000 korona, a postatakarék 4 000 korona; 1915 májusában az Izsáki Népbank Rt. 456 000 korona; 1915 novemberében az Izsáki Népbank Rt. 359 950 korona; 1916 májusában az Izsáki Népbank Rt. 100 000 korona és a település lakossága összesen 250 000 korona; míg 1916 novemberében a helyiek mintegy 300 000 korona értékben jegyezték hadikölcsönt.¹⁰

A Nagy Háború második évében – immár a fölülről szabályozott hadigazdasági termelés előestéjén – az iparcikkek és az élelmiszerek árának emelkedése okozott kihívásokat az izsákiaknak. Kiss Gábor szavaival:

„[1915] Május hóban már a termények bolti és ipari cikkek ára óriási lépésekkel haladt fölfelé. Például júniusban egy tojás ára 20 fillér, egy pár csirke ára 6 korona, egy liter tej ára 30 fillér, egy pár gyermek cipő 20–22 korona, egy felnőttnek való cipő 30–35 korona, egy pár mezei munkásnak való csizma 80–90 korona, egy kiló zsír 6 korona, egy kiló hús 5 korona.”¹¹

1915-ben Izsákon a férfi napszám aratásban 10–12 korona, szüretben 8–9 korona; míg a női napszám: 4–5 korona volt.

---

⁸ IHD 34.

⁹ IHD 35.

¹⁰ IHD 35–36.

¹¹ IHD 35.

1916-ban a férfilakosság minden korábbinál nagyobb aránya szolgált a különböző hadszíntereken. A katolikus plébánia *Historia domusa* szerint a község szinte „üres lett”. „Az állam behívta 43 évtől 50 éves korig lévő férfiakat, tekintet nélkül arra, hogy volt-e katona vagy sem. – Így annyira üres lett a község, hogy csak az elaggottak, gyermekek és asszonyok vannak idehaza.”¹² Az erdélyi román betörés (1916) egyrészt újabb frontját nyitotta meg a magyar hadviselésnek, másrészt a nagyszámú erdélyi magyar menekült elhelyezése miatt újabb szociális feladatokat rótt mind az államra, mind a helyi közösségekre. Kiss Gábor a következőképpen örökítette meg az eseményeket.

„Ez év augusztusában történt Románia hadüzenete és betörése Erdélybe a székely földre, mikor is 600 ezer lélek lett földönfutóvá, kiket a vezetőség különböző megyékbe és községekbe helyezett el. – Izsákra nem kaptunk menekülteket. – Kecskemét kapott.”¹³

Csáky Károly Emánuel váci püspök utasítására 1916 nyarán az izsáki templom két harangját (a háromból), valamint a temető kápolnájának harangját följajnlották az államnak. „Augusztus hónapban elvittek harangjainkat, melyektől a hívek zokogva búcsúztak el plébánosukkal együtt és fölvirágozva, virágos kocsin szállították ki a vasútra” – jegyezte fel Kiss Gábor plébános. A templomtoronyból két harang „távozott”: az „öreg harang” (712 kg súlyú volt, Pesten 1818-ban öntötték, Csepela István adományaként került a toronyba) és a „harmadik harang”, más néven „lélekváltás harang” (61 kg súlyú volt, 1796-ben készítették). A temetőkápolna harangja (1906) 42 kg tömegű volt, s Izsák Lőrinc és Olajos Mária adományaként került kiöntésre.¹⁴

Ferenc József osztrák császár és magyar király 1916. november 21-én hunyt el. A közismerten buzgón vallásos, s a katolicizmus érdekeit képviselő és védelmező uralkodó halála után a katolikus egyház püspökei és papjai számos szentmisét mutattak be a lelki üdvéért. Nem volt ez másként Izsákon sem, ahol Kiss Gábor plébános a király temetése napján tartott misét és mondott prédikációt emlékére. „[Ferenc József] Temetése nov[ember]. 30-án volt, mit mi is Izsákon

---

¹² IHD 39.

¹³ IHD 39.

¹⁴ IHD 40.

szentmisével és praedicationál tartottunk meg, a hívek nagyszámú részvétele mellett.”¹⁵

Az 1917. évre már a hosszan tartó háború – és az annak nyomán keletkező nagymértékű emberi, anyagi és érzelmi veszteségek – hatására Izsákon is – ahogyan országszerte – az általános elégedetlenség lett úrrá a közhangulaton. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy 1917 májusában az izsáki szabályosan „megostromolták” a községházát, s ablakait is – a főjegyző házának ablakaival együtt – beverték.

„A nép hangulata nem nyugodt – írta 1917-ben Kiss Gábor izsáki plébános –, azon sok igazságtalanság miatt, mit az előljáróság vele szemben követ. – Az élelmiszerek – különösen a gyarmatárak – kifognak, a cukor eltűnik a kereskedelemből, a fűtőanyagok csak nagy áldozatok árán szerezhetőek be. – Amit kapunk az államtól az is csak a bennfentesek között osztatik ki. – A munkabíró embereket viszik mind jobban és jobban a harctérre. – A kormánynak az a rendelete, mely gondoskodik arról, hogy a földek megmunkálatlanul ne maradjanak – visszaélésekre ad alkalmat. – T[udni]i[illik]. sok tehetősebb fiatal gazda, ki harczképes ugyan, de fél a katonai szolgálattól, a főjegyző – Pösch Lipót – útján nehéz ezekkel váltja meg magát a katonaságtól. – Végre is a sok igazságtalanság és visszaélés a nép úgyis elkeseredett annyira csigázta, hogy ez év május havában lázongani kezdett, megostromolta a községházát, beverte a főjegyző és a községháza ablakait. – Szóval annyira fölizgult, hogy csak csendőrökkel lehetett a rendet helyreállítani.”¹⁶

IRODALOM

TETÉZI Lajos

2008 *Az izsáki katolikus egyházközség és a Szent Mihály-templom története.* Izsáki Hírek, Izsák.

---

¹⁵ IHD 39.

¹⁶ IHD 42.

2012 *Izsák város története*. Izsák Város Önkormányzata, Izsák.

FORRÁSOK

IHD – *Az izsáki római katolikus plébánia Historia domusa 1852–1993*.

SDV – *Schematismus cleri Dioecesis Vaciensis pro anno a Christo nato 1920*. Váci Keresztény Nyomda, Vác, 1920.

MIKLÓS, PÉTER

EVERYDAY LIFE IN IZSÁK DURING THE FIRST WORLD WAR – AS REFLECTED IN ECCLESIASTIC SOURCES

The author discusses the events in Izsák, Bács-Kiskun county, that took place during the Great War, based on the *Historia Domus* of the Roman Catholic parish in the village of Izsák. The source material cited in the paper presents the tendencies of economic, social and political changes that transpired due to the outbreak of WW1 and to the permanent state of warfare that followed. This source is a contemporary Catholic ecclesiastic manuscript from Izsák. In 1914, the populace of the village welcomed the outbreak of the war and the general mobilization. However, as men were absent from agricultural production next year, the resulting loss of income brought social tensions to the surface and posed serious issues for local authorities. By 1917, the long war and the great human, material and emotional losses that followed caused a general discontent in the public of Izsák, as well as everywhere in the country. A manifestation of this was that the people of Izsák practically stormed the village hall in May 1917 and smashed in its windows, just as the windows of the notary's home.